

HIZKUNTZEN EGOERA NATURALA₂

(Isoglosak, Dialektoak,
Ordezkapena, Standardizazioa,
Plangintza)

Euskal Herri honetan gramatikari pila bat izan eta dugu oraindik, jakingo duzuen bezala. Oso normala baita, euskaldun bakoitzak bere euskaldun izena merezi ahal izateko edo, bere gramatikatxo egitea. Eta hori berez ez da txarra baina, hemen beste arazo bat gertatu da, hots, gramatika arau emaile asko agertu zaizkigula; nola egin beharko litzatekeen adieraziz, baina oso azterketa zientifiko gutxi eginez.

Guzti hau oso normala da, hain zuzen ere L. ARACIL-ek dioenez, gure Herrian Elizaren eragina hain handia denez oso normala omen horrelakorik gertatzea eta adibide hau ematen du: "Jaungoikoak deitu zion halako batetan Moisesi eta goitik behera esan zion, Hau da Legea, orduan Moises jeitsi zen harriarekin, etabar, etabar... Hau da, goitik beherako joera hori Elizaren bidez etorri zaigula eta, joera hau zientzietan ere oso nabarmena omen, eta gramatika kontutan zer esanik ez. Modelo bat definitu eta gero autorizaturik dagoen jendeak (apaizak normalki) jendeari saltzea; nola egin behar den alegia.

Eta behinere edo oso gutxitan egin da alderantziz, hots, behetik gora, eta hain zuzen ere Soziolinguistikaren eginkizuna hori da: **Hizkuntzaren egoera ikusi nola dagoen eta behetik gora aztertuz, nola berreskura edo berregitura daitekeen.**

Beraz, planteiamendu hau guztiz desberdina da. Eta gainera, gramatika deskribatzaille bat izan balitz, bada, gaitzerdi, zeren gramatika deskribatzailea ere zientifikoa izango bait litzateke leku batera joan eta ikusi jendeak nola esaten duen,...

Gramatiketan aldiz, ez, denak paradigmak izaten dira (ez entzuten dena gramatiketan

agertzen dena baizik) nolabait esateko, pentsamendu paradigmatico hori hemen oso modan egon ohi da beti eta oso sakonean sarturik daukagu guztiok Euskal Herrian.

Eta guzti horren aurka joan beharra dugu eta hizkuntza abstraktoki ikusi orde, bada garaia ikusteko hizkuntza nola gertatzen den hiztunen munduan eta gizartean orohar. Eta Soziolinguistikak duen joera berri hau, ez dut uste Euskal Herrian eman denik orain arte. Piskanaka hasia da baina ez da izango tximista bezala jakina, prozesu bat baizik. Eta prozesu horretan gaude. Jendea konturatzen hasia da jadanik, hizkuntzaren arazoa ez dela gramatika arazoa bakarrik, baizik eta Herri baten hizkuntza dela arazoa, eta ez gero liburuetan geratuko den hizkuntza, zeren hizkuntza hori gero jendeak ez badu erabiliko, ez bait dugu deus konponduko, eta hori da arazoa.

Eta Soziolinguistikak hori aztertzen du; Hizkuntza pertsonengan eta gizarteetan, hain zuzen. Honaino lehenengo puntua, eta Soziolinguistikaren lehenengo kapitulara sartuko gara, hots, **Hizkuntzak nola dauden munduan, nola etorri diren gudanaino konturatzea, alegia.** Eta lehenik, guzti hori ulertzeko ISOGLOSAren ideia ikusi beharko genuke.

ZER DA ISOGLOSA?

Soziolinguistika funtsatzen duen ideia nagusia, hitz batez, muga linguistikoa da. Eta Dialektologia hasi zenean sortu zen ISOGLOSA, eta Euskal Herrian denak piska bat gramatikariak garenez gero, isoglosak guretzat oso errazak dira, oharkabean eta ohituta gaudelako edo, diferentziak ikusten ditugu gure hizkuntzan, adib., aski dugu hemendik ateratzea, Hernanitik atera eta Urdaburu inguruetan aldiz, ERRAN esaten dutela ikusteko. Horrek zer adierazten digu? Hor muga

linguistikoa dela; administratiboki Gipuzkoa izan arren, linguistikoki Nafarroa delako.

ERRAN/ESAN dela eta inkesta bat egi-ten badugu, demagun Hernanitik Nafarroa aldera abiatuz gero, ondoren Berastegitik Nafarrorantz, Leitze edo Jaunsaras edo inguru horretara eta gero, Altsasutik behe-rago, eta Iparraldera berdin, bada, hor aur-kituko genukeena zera da isoglosa bat.

Hori izango litzateke beraz, isoglosa bat, hau da, **ERRAN/ESAN-en arteko muga markatzen duten puntuek osatzen duten lerroa hain zuzen ere izango litzateke ISOGLOSA.**

Hori ikusirik, goazen bada beste adibide bat ikustera, **BESTE/BERTZE** adib. Gauza bera egingo dugu inkesta baten bidez galdetuz, eta hemen ere beste isoglosa bat aterako zaigu, hots, "Beste/Bertze" bereiziko dituen muga linguistikoa.

Gerta daiteke behar bada, (eta hau oso inportantea da) bi isoglosak muga politikoak bezalakoak ez direnez, normalki leku desberdinetatik pasatzea eta hau ez da Euskal Herrian bakarrik gertatzen den

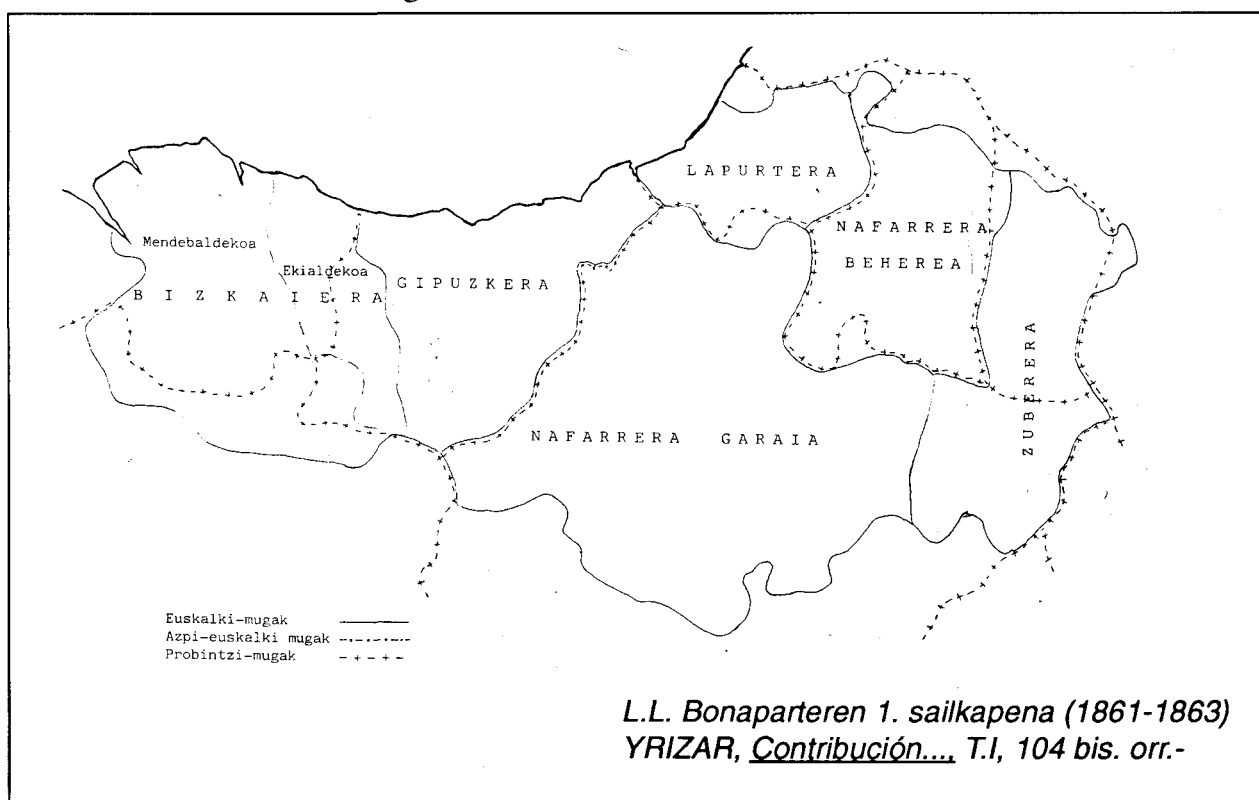
fenomenoa, beste Herrialdeetan ere gauza bera gertatzen baita (ikus, Ingalterra, Frantzia, Belgika, e.a.). Mundu guztian ematen den fenomenoa dela ez dezagun ahantz.

Beraz, isoglosa guzti horiek horrelako zer-bait osatuko lukete; behar bada zenbait puntutan batu bezala egingo dira baina, gero zabalduz joango lirateke, eta hor muga bat baino gehiago, eskualde bat agertuko da, transizioko eskualde bat.

Orduan, hemen ikusten dugu muga politiko eta linguistikoen arteko diferentzia, hau da, muga politikoak konkretoak, zehatzak direla eta linguistikoak aldiz, zabalagoak.

Gero zenbait lekutan, demagun mendi handi bat edo, ibai bat edo horrelako fenomeno geografiko garrantzitsu bat baldin badago, hor batu egiten dira, zergatik? Hor muga naturala dagoelako, eta muga naturalarekin ere azkartu egiten dira muga linguistikoak, ondorioz, isoglosak batu egiten direlarik.

Baina ez badago arazo geografiko garrantzitsurik, gerta daiteke isoglosak bapatean

zabaltzea eta orduan, transizioko eskualde handi batetan bilakatzea, eta Euskal Herrian ere berdin gertatzen da.

Orduan isoglosak horrela pasatzen badira (ikus mapa) eta mapan horrelako zerbait gertatzen bada (Nafarrera/Gipuzkera) honoko honetaz ohartuko gara, isoglosa arazo hau dela eta, **DIALEKTOAK** sortu-ko zaizkigula, alegia.

Isoglosa asko pasatzen badira leku beretik muga bat sortuko da, zabalago edo hestua-go.

Dialektoari **EUSKALKI** deitzea, Azkuek duela 60ren bat urte proposaturikoa da eta badirudi onartua dagoela, bertako dialektoaz iharduten garenean; kanpokoak beti dialektoak izango baitira.

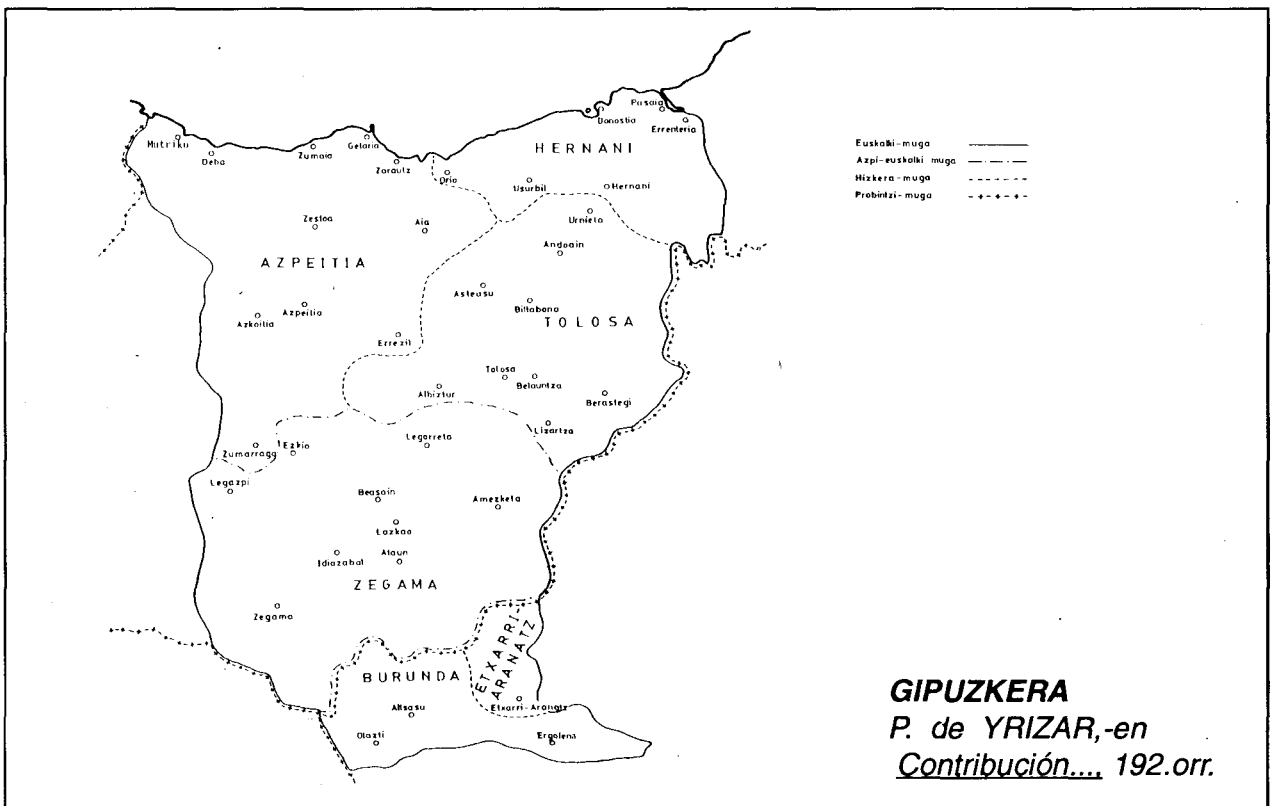
Beraz, dialektoen arteko muga garbi gelditzen da ez dela lerro bat, eskualde bat baizik. Eta askotan halako desadostasun logiko bat gertatzen da; dialektoak eta isoglosak ez datozelako bat.

Horrek zer esan nahi du beraz? Bada, dialektoak oso errelatiboak direla, arrazoin logikoarengatik, eta hau oso inportantea da.

Isoglosek bereizten dituzten eskualde horietakoak euskalkiak baldin badira, horrelako fenomenoetan dialekto ideiak ez du zentzurik; beraz, esaten digutenean el vizcaino está siendo marginado, horrek ez du deus adierazten, arestian aipaturiko zentzu horretan.

Beste arazoa, eta gauzak okerrago jarri dituen zera da: **BIMORFISMOA ETA POLIMORFISMOA**. Planteiamendu geografiko hauetan (**GEOLINGUISTIKA** izango bait litzateke azken finean, demagun etxe batean aita hernaniarra dela eta ama lesakarra, bada, **bi formok entzutea-ri esaten zaio BIMORFISMOA**).

Bimorfismo hori lehen oso gutxi ematen zen, jendea orain baino gutxiago mogitzen zelako (auzo bereko edota, herri berekoen artean ezkontzen zirelako,...). Baina mundu modernoan, gero eta maizago gertatzen da eta horrek ondorio linguistikoak ditu, zeren eta horren esan nahi baitu, bakoitzak bere hizkera dakarrela eta norberak bere joera sartzan duela oharkabea. Orduan, hizkuntza mailan lehen zegoen

batasun hori gaur egun gero eta gutxiago-tuz doa. Eta Euskal Herrian ere fenomeno bera dugu, eta inkesta bat eginez gero, ikusiko genuke gure artean **POLIMORFISMOa** dagoela; behar bada, polimorfismo pasiboa.

Beraz, bimorfismoa edo polimorfismoa mundu modernoan oso hedaturik dagoen fenomeno da eta lehen ez, lekuan lekuko hizkera egiten zen, baina gaur egun ez, eta gero eta gutxiago.

Une honetan pentsatu besterik ez dago zer gertatzen den eskolan. Orain haurrak autobusetan atera eta ikastetxeetara eramaten dituzte; orduan haur horiek etxetik dakarten euskara eta eskolan ikasiko dutena oso desberdinak dira askotan, eta nahigabe halako nahaste borraraste bat sortuko zaie; hor ere bimorfismoa sortuz.

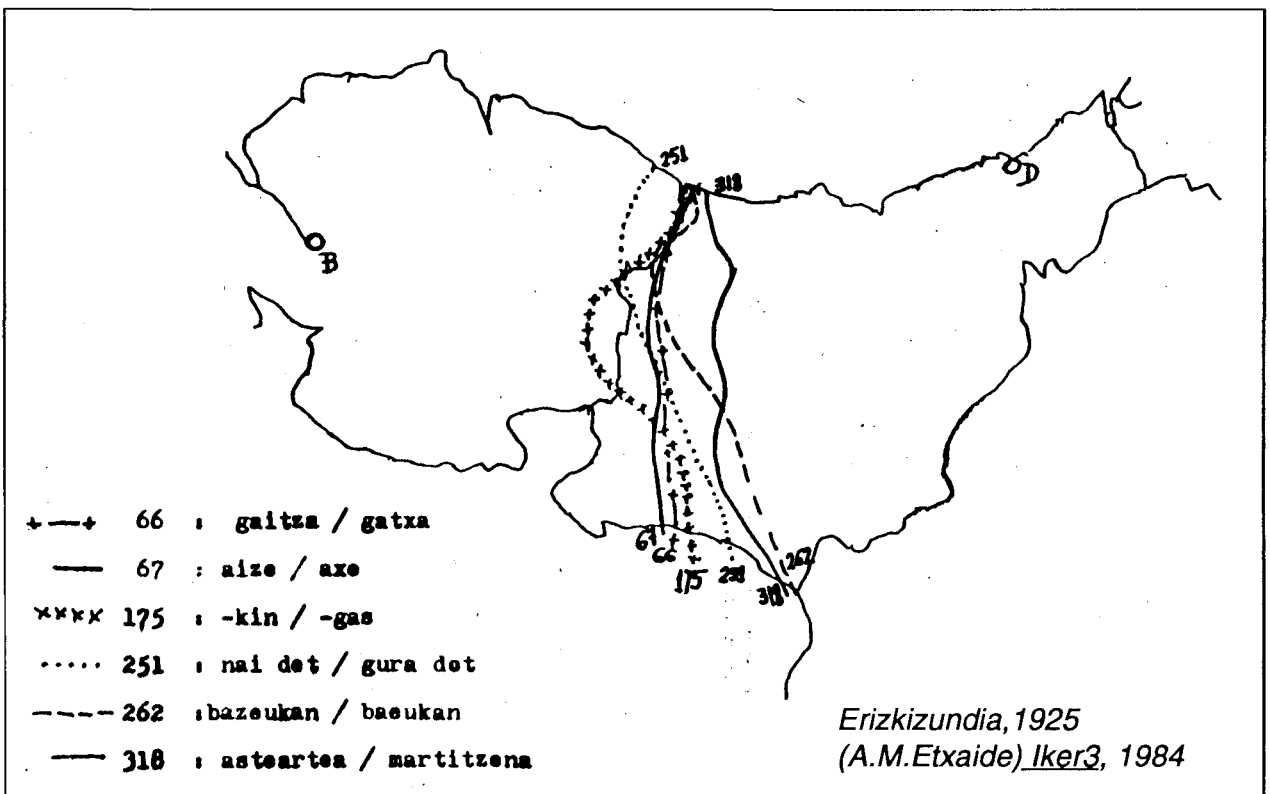
Beste arazo larriago bat aipatzez gero, hauxe; duela ehun urte hemengo zibilizazioa nahiko baserritarra zen, jendea oraindik ere herri txiki edo baserrietan bizi zen eta ez zegoen hiri handirik. Une hauetan aldiz, kaletarkuntza edo gizartearen hiritarkuntza gertatu da eta oraindik bukatze-

ke dago, gero eta gehiagotzen doalarik. Beraz, hiritarkuntzarekin batera **SOZIOLEKTO**aren fenomeno azaldu da. Adib., Langabezian dagoen goizuetar bat Donostiara etorri da bizitzera eta albo-ko etxebizitzan lekeitiar bat bizi da; behekoan aldiz, baztandar bat, e.a., e.a.,.... Inmueble horietan isoglosa hori nondik pasatzen da? Zer sentidu du isoglosa horrek kaleari buruz? Mendialdean bai, baina Donostiako edozein kaletako etxe batetan ez.

Isoglosa beraz, oso errelatiboa da une hauetan, duela ehun urte balio zezakeen baina gaur egun ez. Hori bukatu da, eta dialekto ideia horrekin lotuta, beste ideia bat sortu da arestian aipaturiko **SOZIOLEKTO**aren ideia, alegia.

ZER DA SOZIOLEKTOA?

Hiri handietako jende klase sozialaren araberakoa izaten da jendearen hizkera ere. Burgesak eta auzo dotoreetako jendearen hizkera eta berauen neskame - morroiek egiten dutena (etxe berberean biziarren), ez da hizkera bera izaten; orduan, muga soziala delarik. Hortik dator soziolektoa-

---

ren ideia sortzea. Euskal Herrian ere nola-bait esateko, eta maila batean, antzeko zer-bait gertatzen da (Esaidak/n zer klase sozialetakoa haizen eta esango diat/dinat nola hitzegiten duan/dunan). Hemen arrantzaleak eta eta baserritarrak direla euskaldunak baldin badakigu, Negurin euskararik ez dela egingo ere jakingo dugu, (eta ez da kasu geografikoa) zeren eta, Negurin Amoretoko neskameren bat baldin bada, honek euskaraz egingo du, beraz, klase sozialaren arabera, modu batera edo bestera hitzegingo du, edota, hizkuntza batean ala bestean; orduan honek ere frenatu egiten du dialektoen ideia.

Hitz batez, hizkuntzak praktikan nola gertatzen diren jakiteko, une honetan, badago dialektoen ideia eta hori, **SAILKAPEN GEOGRAFIKOA** da orain arte aipaturiko "zailtasun" guzti horiekin eta gaindiezinak, gainera). Herri handietan aldiz, sozioklektoen ideia sortu da (hizkuntza klase sozial bakoitzaren arabera, alegia) eta horren ondorioz berriz, beste ideia bat atera delarik; **pertsona bakoitzak bere modura hitzegiten duela**. Adib.; Aparailuen bitartez aztertzen bada hemen gaudenon "S" a esate baterako, eta espektograma bat eginez gero, mila arazorengatik, "S" guzti horiek nahiko desberdinak izango lirateke.

Honek esan nahi du "S" aren mailan ere, **bakoitzak bere idiolekto pertsonalak ditugula**.

Halaz ere, eta funtsean idiolektoak desberdinak izan arren, gutxi gora beherako parametroen arabera sailka daitezke bai pertsonak, dialektoak, edota sozioklektoak behar bada, eta orduan ikusiko genuke oso errelatiboa gertatzen dela azkenean dialektoaren ideia.

Beste argudio bat eta goikoa baino inportanteagoa (eta mila kritika egin daitezke oraindik); orain aipaturiko isoglosa itxuraz behintzat, fonologikoa da, egia esateko, "S" eta "R" gonbaratzen ari gara, fonema baten ahozkerari buruzkoa, alegia.

"DET" eta "DUT" hartuz gero aldiz, isoglosa hori morfologikoa izango litzateke. Beraz, isoglosak maila desberdinetakoak izan daitezke, hots, isoglosa fonologikoa; isoglosa morfosintaktikoa, isoglosa lexikalak, e.a....

Zernolako garrantzia eman behar zaio isoglosa bakoitzari? Hemen soluziorik gabeko arazo batekin topatzen gara, zeren eta, inork ez bait daki nola baloratu behar diren isoglosak. Zeren eta, isoglosa bat halako leku batetik pasatzen bada eta beste isoglosa bat bestetik, zein da bietan inportanteena? Inork ez daki.

Alde batetik, pentsa liteke **elkar-ulerkuntza** (intercomprensión) izan daitekeela erizpide on bat. Esate baterako, isoglosa batek ez badu zailtzen elkar ulertzea, orduan isoglosa hori ez da oso inportantea izango eta alderantziz, hots, zailduko balu garrantzizkoa izango litzateke, eta arazoa larriagoa denez, beste koefiziente bat eman beharko zaio isoglosa horri.

ARAZOAK.

Zeintzu dira arazo horiek? Zenbat balio dute orduan, **DET/DUT** eta **ERRAN/ESAN** isoglosek? Hemen ere ez dugu erantzunik. Nahiz eta mapak hemen izan, hori nola baloratu behar den inork ez daki eta ez Euskal Herrian bakarrik, ezta mundu guztian ere.

Baztango eta Lapurdiko euskara esate baterako oso antzekoak dira. Zer diferentzia dute? Badirudi, diferentzia bakarra "H" aren arazoa dela. Orduan, hori oso inportantea al da? Inork ez daki, zeren eta, Elizondon eta Azkainen oso berdintsu hitzegiten bait dute Orduan, "H" arengatik zenbat ematen zaio? Ezin da esan, eta froga da, **BONAPARTE** zalantza gorritan ibili zela ez zekiela zer egin horrekin, hau da, Baztango euskara Nafarrerarekin jarri ala Lapurterarekin, zergatik? Ezkielako nola kontatu. Aditzari buruz,

berdina da dudarik gabe, baina fonologia aldetik, "H"ari buruz ez. Orduan zer? H-rik ez izatea oso larria al da? Inork ez daki, MITXELENak ezta ere; hor zalantzak izan ditu eta beti esan izan du, berak sailkapen batzutan BONAPARTEk izan zituen arazo berberak izango lituzkeela eta galdetuko balioite Baztango euskara zergatik ez duen jartzen Lapurterarekin eta zergatik Nafarrerarekin bai, BONAPARTEk egin zuen gisa? Ez dakiela.

Beraz, guzti hau azkenean, sekulako arazoa da. Orain arte ikusi dugunez, hori da egoera eta, Euskal Herrian arazo bera dugu eta une honetan Euskal Herrian zenbat euskalki dagoen galdetzen baldin bada, eta lehen esan dizuedan arrazoin horiek kontutan hartzen baditugu, ez dakigu.

Baina badugu beste irtenbide on bat BONAPARTE Printzeak esan zuenez (8) zortzi euskalki omen dira. Hori izan daiteke soluzio bat. Zergatik?

BONAPARTE izan delako euskal dialektologian isoglosa hauek serioski bilatzen ibili den lehendabiziko pertsona.

Baina gero AZKUE etorri zen eta honen ustetan gauza batzu alda zitezkeenez, zazpi (7) euskalki zirela esan zuen, eta

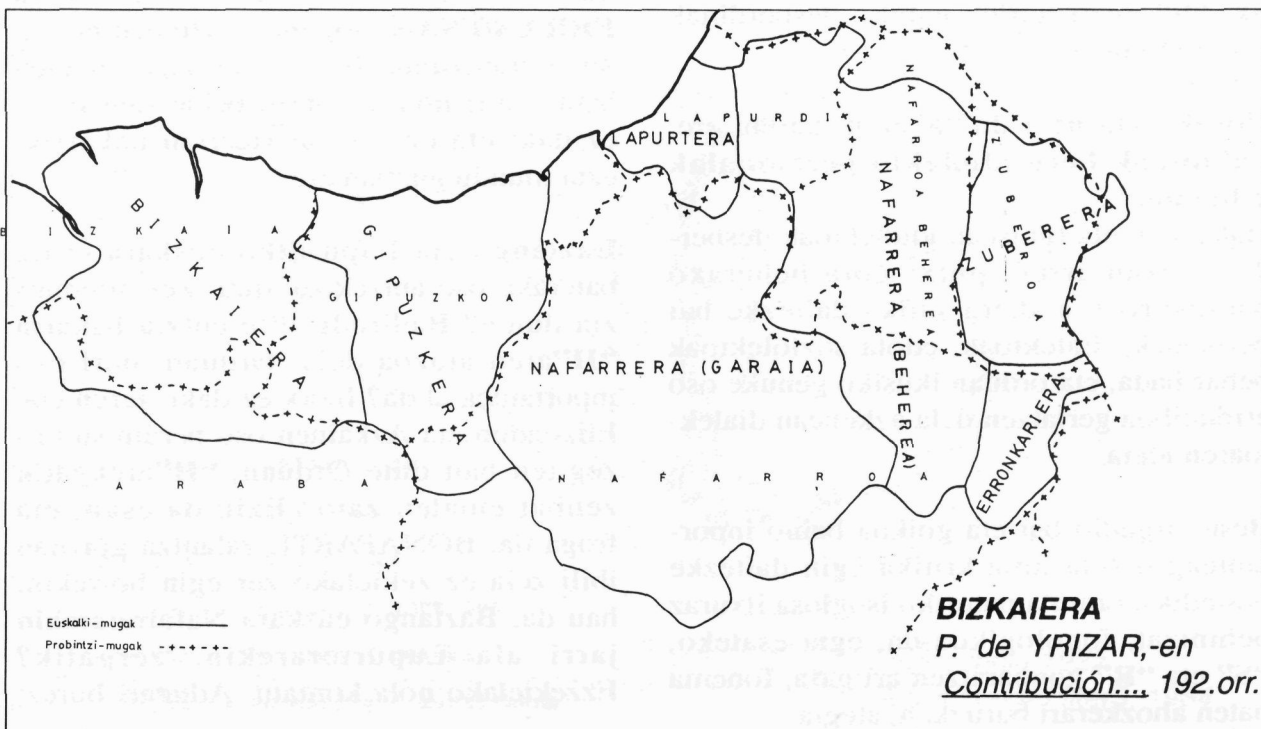
gaur egun hori ukatzeko beste arrazoin handiagorik ez dagoenez, zazpi direla esaten da, MITXELENA barne.

Hauek dira AZKUEk, proposatzen dituenak; **BIZKAIERA-GIPUZKERA-LAPURTERA-ZUBERERA-BEHENAFARRERA- GOI-NAFARRERA eta ERRONKARIERA.**

Eta BONAPARTEk zortzi bereizten bazituen zen, **BEHENAFARRERA (EKIALDEKOA ETA MENDEBALDEKOA) eta NAFARRERA (IPAR-NAFARRERA eta HEGO-NAFARRERA)** sailkatzen zituelako eta **ERRONKARIERA** aldiz, **ZUBERERAREkin** elkartuz.

Hemen beraz, badirudi izugarrizko nahaste-borrastea dagoela hainbeste euskalkirekin. Japonen berriz, hogeitabederatzi dialekto omen. Honekin adierazi nahi dudana zera da; mundu guztian gertatzen dela horrelako kasurik.

Beraz, gure arteko hau normala da. Dena den, esan behar da baita ere, euskaldunok hain gutxi izanik, diferentzia hauek izatea nahiko larria bada ere, ez dugula larritu behar.

Adibideak aipatzekotan:

Kaukason, indoeuropeoak (armenioa, kurdoa,...) kontatuz gero berrogeitik gora dira eta Kaukaso Pirinioen tamainakoa da, gutxi gora behera eta bertan, batere antzik ez duten berrogeitaka hizkuntz hitzegiten dira. Beraz, Kaukason egiten diren hizkuntza gehienak Kaukasikoak dira eta gutxi batzu (hiruzpalau) indoeuropeoak izanik, erabat desberdinak dira. Egoera hori ikusirik, proportzioan gu ez gaude hain gaizki.

Nigerian (80 milioe biztanle) aldiz, hiru-rehun hizkuntza hitzegiten direla kalkulatu da, beraz, egoera okerragoak ere badaude.

Ginea Berrian (2 miloe biztanle) kalkulatu da zazpirehun hizkuntza hitzegiten direla, inork ez bait daki zenbat diren.

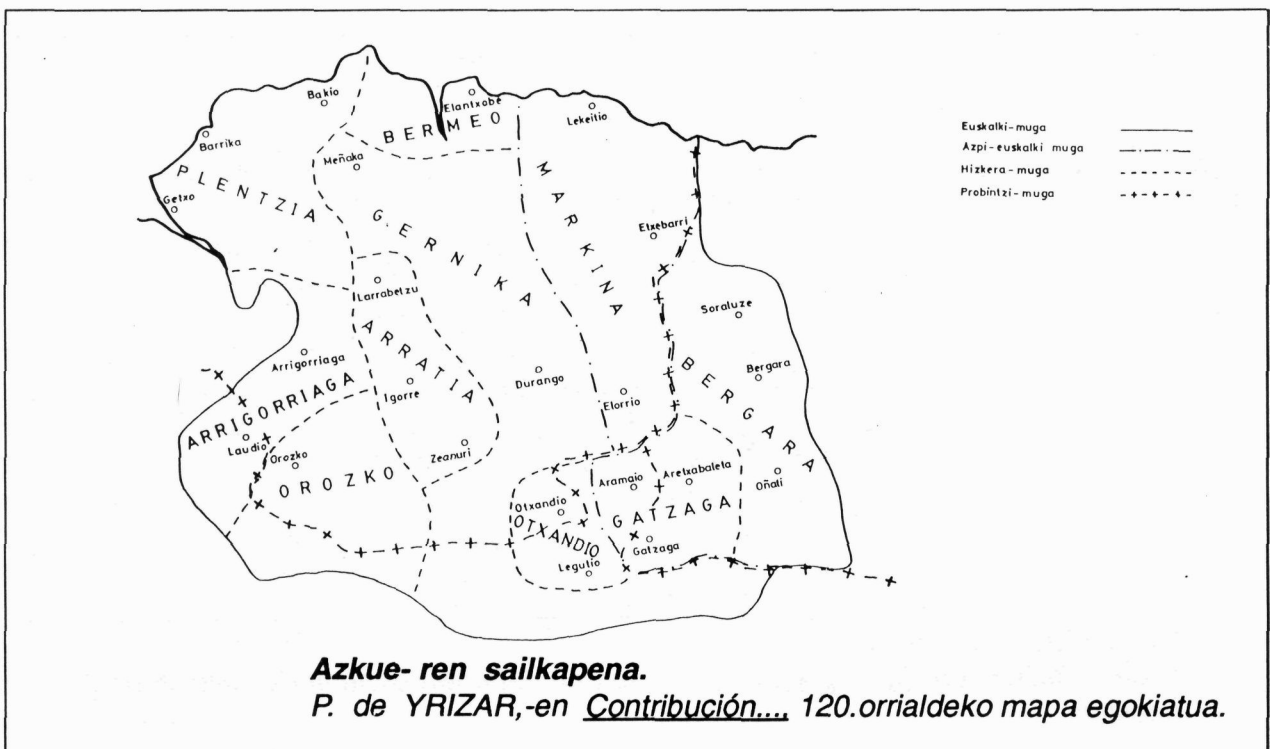
.. ETA AZKENIK;

Beraz, gure egoera ere ez dago hain gaizki, zeren, azken finean, hemengo zortzi euskalkiak ez bait dira hain desberdinak ere (guztiok elkar ulertzen dugu) eta ez da hainbesterainoko arazoa. Euskal Herrian euskaldunok benetan bizitzeko proiektu

bat baldin badago (ez edozein nazio-proiektu, noski) eta ez badugu elkar ulertzen, batzuetan txisteak egin beharrean aurkituko gara (adib.; batek ilarrak eskatu eta besteak babarrunak atera) edota, erdarara joko dugu.

Baina hori ez daiteke onar proiektu nazional batean. Proiektu nazional batean elkar ulertu behar dugu eta elkar ulertzeko egoera hau ezinezkoa da; hori batasun bat bilatu behar da. Horregatik diot: Ez badago nazio-proiekturik eta ez badago benetan Euskal Herria, Herri bat bezala bere hizkuntzan eraikitzeke asmorik, hemendik bertatik esango nuke, nire hitzaldiok soberan leudekeela. Guk ez bait dezakegu Soziolinguistika egin amerikanoek egiten duten bezala, hots, abstrakzioetan hartu, eta fonetika aztertuko balute gisa azertu. Hori ere egin beharrekoa izango da, baina gure kasua ez da hori; gure hizkuntza da eta ez da hizkuntza abstrakto bat.

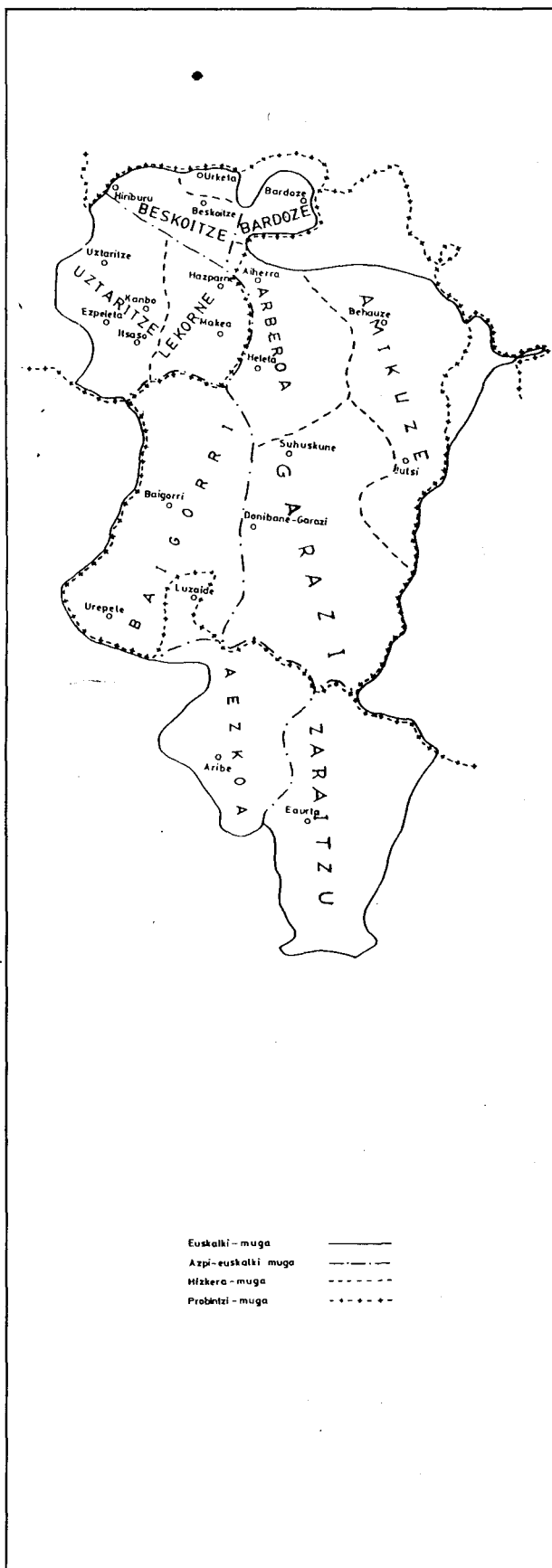
Hortaz, hau guztia gainditu nahi badugu, horregatik da, proiektu bat dugulako alegia. Hain zuzen ere, **gure Herrian Euskara normalizatzeko proiektua**, (normalizatu diogunean, alor guztietan normalizatzea edota, normalki erabilia

izan dadila, esan nahi baita) eta noski, ez bada horrelako asmorik nik ez dut ikusten planteiamendu aldaketaren beharrik. Eta alderantziz, proiektu nazional horren beharrik ikusten ez dutenek, hots, Los vascos podemos seguir siendo vascos sin saber euskara ... eta horrelako planteiamendua dutenak, nik jadanik, baztertuak ditut, jende hori gure etsaia da eta kitto!

Nire ustez, gure Herria hizkuntzarik gabe ez da ezer eta gure hizkuntzaren planifikaziorik gabe eta euskalki hauek gainditu gabe, jai dugu!. Hori, argi eta garbi diot.

Beraz, egoera hau leku guztietan eman denez, eta gure hizkuntza normalizatzeko beste herrietan nola jokatu duten ikustera pasako ginатеke, hemendik aurrera.

NAFARRERA BEHEREA.

P. de YRIZAR,-en Contribución... 1. maparen nafarrera beheari dagokionaren zati egokitua.